

Ineke van Keulen: Met dat christelijke superioriteitsbesef zijn vrouwen ook opgevoed (1987)

Geboren 1954, theologe, werkzaam als projectmedewerkster bij 'Het Spint', centrum voor Feminisme en Geloof in Deventer (project van het Hervormd Evangelisatorisch Beraad), was van juni 1981 tot januari 1984 in dienst bij Kerk en Wereld als cursusleidster, waarvan 30% vrouwenwerk. In 1984 en 1985 verzorgde zij op Kerk en Wereld freelance-cursussen Feminisme en Jodendom.

Sieth Delhaas

Kerk en Wereld, Geloven in macht, 1987

Waarom vond je het zo belangrijk cursussen over Feminisme en Jodendom te beginnen?

Maria de Groot heeft al in het boek 'Twee emmers water halen' gewezen op het gevaar van anti-Joodse tendensen in feministische theologie. Het is met Maria's persoon verweven dat zij er altijd op attent is geweest. Zij zegt: hoe kunnen wij vrouwen, die zelf vaak min of meer slachtoffer zijn van de christelijke traditie, voorkomen dat we in ons zoeken naar bevrijding van onszelf weer andere, nieuwe slachtoffers maken?

Binnen de cursussen feminisme en bijbellezen/exegese gingen er geluiden op van vrouwen die vonden dat ze het Oude Testament wel konden missen. Aan de andere kant ging men Jezus verheerlijken. Het Nieuwe Testament was ook niet alles, maar Jezus en zijn houding tegenover vrouwen wel.

Jezus werd dan als lichtend figuur afgezet tegen een – volgens die vrouwen – volkomen donkere joodse achtergrond. De cursussen die eind 1983 zijn gestart, zijn ontstaan om met vrouwen na te denken over deze vaak ongenueanceerde houding en uitspraken met betrekking tot het jodendom.

Jij bent afgestudeerd op het Oude Testament?

Ja, mijn hoofdvak aan de UVA was Oude Testament bij professor Karel Deurloo. Tijdens mijn hele doctoraalopleiding heb ik de eenheid tussen Oude en Nieuwe Testament scherp ingeprent gekregen. Tenslotte is het Nieuwe Testament eigenlijk niet meer dan een kommentaar op het Oude Testament.

Vandaar waarschijnlijk ook mijn moeite als vrouwen dat OT overboord willen zetten; dan moest je ook het NT los laten, vond ik. Een dergelijke reactie had natuurlijk ook te maken met mijn betrokkenheid bij en interesse in de joodse traditie. Ik heb een jaar of vijf colleges gelopen bij rabbijn Jehuda Aschkenasy. Hij doceerde aan de KTHU. Zijn lessen waren facultatief, maar voor mij, in die beginjaren van mijn theologiestudie, één van de weinige plekken waar je echt inspiratie kon opdoen. Het waren levenslessen.

Van huis uit was ik al geïnteresseerd in het jodendom. Vanuit de oorlog; in het verzet in die joodse traditie lagen onze wortels. Daar moest je respect voor hebben.

Is het alleen maar te wijten aan een gebrek aan bijbelkennis als vrouwen in haar ontdekkingsproces zeggen: dat Oude Testament moet maar weg?

Het is, denk ik, een algemeen christelijk gegeven. Het zit niet alleen in feministische theologie. Het christendom heeft altijd gepretendeerd 'de naaste lief te hebben en niet gewelddadig te zijn'. Het christendom zou superieur zijn aan het jodendom, waar het 'oog om oog en tand om tand' nog gold.

Men stelt dan de God van Jezus tegenover die gewelddadige God van het OT. De andere tendensen, die van de barmhartigheid en de nabijheid van God, ziet men over het hoofd en dan wordt de oudtestamentische God ineens die krijgsman en oorlogszuchtige held. Met dat christelijk superioriteitsbesef zijn vrouwen natuurlijk ook opgevoed. Maar bewust geworden vrouwen vullen dat nog weer anders in: de God van het OT vinden ze niet alleen gewelddadig, maar ook vrouwvijandig. Een God die voor mannen kiest en vrouwen een ondergeschikte plaats toebedeelt. In het NT zou het allemaal anders zijn...

In het NT kiest men dan voor de Jezus-verhalen. Paulus wordt dan even apart gezet, die moet je ook niet helemaal serieus nemen en wat hij aan goede dingen heeft gezegd, dat heeft hij van Jezus en de Jezusbeweging. En wat hij aan verkeerde dingen over vrouwen heeft gezegd, dat zijn nog de restanten van zijn joodse opvoeding.

Maar het christelijke superioriteitsgevoel is denk ik niet de enige verklaring. Met name in de beginperiode van de feministische theologie en de bewustwording van vrouwen hadden zij erg behoefte aan een legitimatie. Waar zij mee bezig waren, wat zij wilden met vrouwenbevrijding dat dat ook christelijk was, zodat ze daarmee hun eigen godsdienst en traditie niet overboord behoeften te gooien.

Het was natuurlijk heel vervelend dat ze in die bijbel ook stukken tegen kwamen waarmee ze helemaal niet uit de voeten konden. Daarom kozen ze gemakkelijker voor het NT en met name voor die verhalen rond Jezus. Met die verhalen konden zij zich identificeren.

Dan blijft er in die bijbel niet veel over!

Dat hadden velen in die beginfase niet door. Wij zijn vanuit Kerk en Wereld die weekends feminisme en jodendom ook gaan geven aan vrouwen die die eerste bewustwordingsfase achter zich hadden. Heel gericht dus. Vrouwen die in haar zelf-bevrijdingsweg even afstand konden nemen van die vrouwonderdrukkende tendensen in de bijbel. In de geest van: kennelijk kan het ook zo zijn dat we niet enkel slachtoffer zijn maar ook door onze manier van zelfbevrijding op onze beurt weer anderen in de weg kunnen staan en opnieuw gaan discrimineren.

Maar is het wéten, dat de bijbelverhalen moeten worden gelezen tegen de achtergrond van de tijd waarin ze werden verteld en opgetekend en ook de wijze waarop de canon is samengesteld niet voldoende om het vrouwonderdrukkende element in de bijbel op de juiste waarde te schatten?

Kennelijk is dat weten alleen niet voldoende om daar afstand van te nemen. Die anti-joodse houding zit er bij ons allemaal ingebakken. Kijk maar naar de kinderbijbels en wat ons op de scholen en zondagsscholen is verteld. Je moet maar eens een willekeurige groep vrouwen vragen of ze een bepaald nieuwtestamenteisch verhaal waar Jezus met een vrouw optreedt, of

Jezus met een tijdgenoot, uit haar hoofd willen vertellen. Of welke associaties zij hebben bij het woord farizeeër. Nou, dan komt het hele zondagsschoolgeloof naar boven.

Dan zie je dezelfde beeldvorming als mannen zich hebben eigen gemaakt van vrouwen, en witten van zwarten. Dat is hetzelfde als met het anti-joods zijn; het is niet bedoeld. Je wilt het helemaal niet, maar je hebt het eenvoudig meegekregen in je opvoeding. Het zit in onze cultuur om geen rekening te houden met het jodendom. Dat is er niet één-twee-drie uit te krijgen.

Het moet eruit, zeg je. Maar is het dan niet ontmoedigend om met de bijbel verder te gaan als je geen theologie hebt gestudeerd en weinig of niets weet van de ontstaansgeschiedenis?

Voor een deel is dat waar. Maar dat geldt ook als je andere boeken uit de oudheid bestudeert. Ik denk, dat het meer gaat om een andere houding, de wil om het anders te zien. Tot dat inzicht ben ik gekomen in de Tamar-groep.

Dat is een groep van joodse en christen feministen, die met elkaar in gesprek zijn over de eigen godsdienst, het patriarchale karakter van beide, de manieren om hierin verandering te brengen, enzovoort. Uitgangspunt van de bijeenkomsten is meestal een vrouwenverhaal uit Tenach (de joodse bijbel, het OT bij christenen); we lezen dit, noemen eigen reacties en vragen, bestuderen joodse en christelijke commentaren en proberen tot een eigen uitleg te komen. De groep is ontstaan naar aanleiding van de weekends op Kerk en Wereld. In die groep merk je een wezenlijke bereidheid tot solidariteit, waarin ook ruimte is om fouten te maken.

Dat doet me denken aan wat Rosemary Radford Ruether eens heeft gezegd: 'de tragiek van het christendom is, dat het niet alleen de beleving van zijn historische verwantschap met het jodendom uit het oog verloor, maar dat elke nieuwe kerk zichzelf ziet als vervanging van de kerk waarvan zij zich heeft afgescheiden. Dus het verleden heeft afgedaan; wij hebben de wijsheid in pacht!

Ja, en van het jodendom leer ik juist: probeer te integreren ook al ben je het er niet mee eens. Laat de dingen naast elkaar staan zodat ze elkaar kunnen bevruchten in plaats van te zeggen: óf dit óf dat.

Voor je vertrek van Kerk en Wereld eind 1983, heb je een stuk geschreven waarin je aanzetten geeft tot een gerichte strategie voor de toekomst.

Binnen het vrouwenwerk deed ik veel rond feminisme en bijbellezen/exegese en cursussen rond de boeken van Dorothee Sölle (*Kies het leven, Sympathie, In het huis van de menseneter*). Uit het bezig zijn met de theologie van Sölle groeiden haast organisch cursussen rond *Vrouw en Macht*. We werden ons bewust, dat je met politiek en vrouw-en-macht moest bezig zijn. Er ontstond een proces. Ik wilde bij mijn vertrek wat vastleggen. Enerzijds om voor Tea wat aan te geven, maar ook om dingen uit te werken en lijnen aan te geven hoe we als vrouwen verder zouden moeten.

Ik zag van daaruit ook aanzetten tot cursussen Vrouw-Kerk-Beleid, maar die heb ik niet meer kunnen ontwikkelen vanwege mijn ontslag als gevolg van de bezuinigingen.

Je zegt in dat stuk: je kunt met de bijbel alleen maar bezig zijn vanuit een gerichte maatschappelijke en actuele vraag. Zit je dan niet vanzelf al op de lijn van het

jodendom waarin het gaat om gerechtigheid en vrede ook in politieke zin, terwijl dat in het christendom toch iets is wat nog lang niet algemeen erkend is!

Ik denk, dat wij als feministe theologes in de ontwikkeling van de theologie erg veel kunnen leren van de joodse traditie, maar ook zelf als feministe theologes al heel erg op die lijn zitten. Het vragen stellen, het steeds kritisch blijven, het proberen de dingen naast elkaar te laten bestaan en niet persé verketteren, het niet zo hiërarchisch denken...; in elk geval zeggen feministe theologes: als geloven niets te maken heeft met ons dagelijks leven dan hoeft het van ons niet. Die dingen zitten ook in de joodse traditie (de regel van Jezus: de mens is er niet voor de sabbat, maar de sabbat voor de mens, stémt uit de joodse traditie waaruit hij voorkomt...) en daarom denk ik, dat de feministische theologie veel met die traditie kan.

Je hebt wat gefilosofeerd eind 1983! We zijn nu vier jaar verder. Nu ben je vanuit 'Het Spint' bezig vrouwen te scholen, te stimuleren en te aktiveren op het gebied van feminisme en geloof. Hoe ziet je strategie er nu uit?

Toen speelden godsdienst en incest nog maar amper. Dat is nu erg belangrijk. We zouden nog meer bezig moeten zijn met godsbeelden, want daar komen ook heel veel misstanden vandaan. We moeten meer die basiszaken aanpakken. Aan de ene kant zouden we de dogma's van de kerken meer uit moeten pluizen, maar echt ook hard moeten gaan werken met nieuwe vormen van vieren, met andere rituelen; dat vang ik maar even onder het begrip vrouwenkerk. Enerzijds het scheppen van een nieuwe cultuur, anderzijds – voor wie daar de kracht toe heeft – bezig zijn met omvorming van structuren in de bestaande kerken. Dan kom je uit op Vrouw-Kerk-Beleid en vrouwenpastoraat, zoals godsdienst en incest, bijstandsvrouwen, de gezinsideologie van de kerk.

Het zijn maar wat kreten nu, maar daarmee moeten we wel verder.

Literatuur

- 1) zie ook: Sara en Maria – de vrouw in synagoge en kerk. OJEC-serie nr.5, Kok, Kampen 1987 voor een interview met deze groep.
- 2) 'Disputed Questions', Rosemary Radford Ruether ed. Robert A. Raines, Abingdon, 1982.